

บทที่ 6

สัมมนาเนื้อหาวิชาประวัติศาสตร์เพื่อการสอน

แนวความคิดที่นักปราชญ์ทางการศึกษาได้กล่าวไว้ว่า “การสอน” (Teaching) เป็นกระบวนการทางวิชาการ (Academic process) ที่ต้องอาศัยความรู้ทั้งในส่วนที่เป็นศาสตร์ (Science) และศิลป์ (Art) กล่าวคือการศึกษาผู้สอน หรือครูอาจารย์จะสามารถวางแผนการ (Planning) กำหนดและจัดกระบวนการเรียนการสอนให้เป็นที่ไปตามจุดประสงค์หลักของการสอนในแต่ละเรื่องหรือทั้งหมด (The whole) ได้นั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยความรู้ความสามารถในหลาย ๆ สิ่ง หลาย ๆ ประการผสมผสานประกอบเข้าด้วยกัน ซึ่งองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดก็คือ

ประการแรก ครูต้องมีความรู้ในวิชาเอก (วิชาประวัติศาสตร์) เป็นอย่างที่ดี กล่าวคือต้องรูลึกซึ้งและกว้างขวางตาม requirement ที่หลักสูตรได้กำหนดไว้

พูดโดยสรุปในประการนี้ก็คือ ครูจะต้องผ่านการเรียนให้จริงจังในวิชาประวัติศาสตร์ (หรือวิชาเอกอื่น ๆ) นั่นก็คือการมีความสามารถที่จะเป็น “นักประวัติศาสตร์ที่ดี” (Good Historian) กล่าวคือเป็นผู้ที่มีวิญญูณ มีศรัทธารักคุณค่าความสำคัญ และรักใคร่จริงจังในวิชาประวัติศาสตร์ ทั้งต้องเป็นผู้ที่มคอ่เสมบัตของนักประวัติศาสตร์อย่างครบถ้วนซึ่งได้แก่ การเป็นผู้มีปัญญา เฉลียวฉลาด สามารถ ช่างสังเกต ละเอียดรอบคอบ ช่างคิดไตร่ตรอง พินิจพิจารณา มีเหตุผลเที่ยงธรรม มีคุณธรรม พร้อมทั้งจะอุทิศตนเสียสละเพื่อส่วนรวมกล้าหาญ อดทน และพากเพียรเอาจริงเอาจังทำงานรวมทงการซ้อสตัยท้อวิชาชีพ เหล่านี้เป็นต้น

ประการที่ 2 ครูต้องมีศิลป์และความสามารถที่จะใช้กระบวนการแห่งความคิดอย่างถ่องนหรือประกอบประกอบกับการใช้เหตุผลพินิจวิเคราะห์เรื่องราวและข้อเท็จจริงทั้งหลายในแต่ละบทแต่ละตอนที่จะสอน เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างถ่องแท้ในรูปของมโนทัศน์ (Concept) กับทั้งต้องสามารถกระทำในสิ่งต่อไปนี้ได้ด้วย กล่าวคือ

2.1 สรุปข้อเท็จจริงให้ได้แก่นแท้ของความรู้ความจริงนั้น ๆ (Conceptual Generalization)

2.2 จำแนกข้อเท็จจริงให้เห็นความเหมือน และความแตกต่างของความรู้ความจริง (Conceptual Discrimination) และ

2.3 หยั่งเห็นความรู้ความจริง (Conceptual Insight) คือการรู้คุณค่าและแนวทางโดยตลอดถึงแก่นแท้ของความจริง นั่นก็คือรู้การเกิด วัสดุเหตุของการเกิด วัตถุประสงค์ของการเกิด วิธีการกำหนดแนวความคิดที่ถูกต้องและเป็นประโยชน์ต่อมนุษยชาติอย่างแท้จริง และสุดท้ายคือวิธีการนำแนวความคิดที่ผ่านการวิจัย และเลือกสรรแล้วไปใช้ ตลอดจนสามารถให้ข้อชี้แจง และแนะนำแนวทางได้โดยกระจ่างชัด และสมเหตุสมผลต่อผู้เรียน

ประการที่ 3 ครูต้องมีศิลปะในการจัดกระบวนการถ่ายทอดความรู้ความคิด และแนวทางการเรียนรู้อย่าง ได้ผลแก่นักเรียน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายตามจุดประสงค์ของปรัชญาการศึกษาแห่งรัฐ ความต้องการกำลังคนของประเทศจุดประสงค์ของหลักสูตร—วิชา และความต้องการรวมทั้งความถนัดของผู้เรียนเป็นส่วนรวมอีกด้วย

กล่าวโดยสรุปก็คือว่า ครูประวัติศาสตร์ไม่ใช่จะต้องรู้ประวัติศาสตร์เป็นอย่างดีประการเดียวก็พอ หากแต่ยังมีความสำคัญในขั้นต่อมาอีก นั่นคือต้องสามารถสอนให้ผู้มีความรู้ และสามารถบรรลุเป้าหมายประสงค์แห่งการเรียนรู้อย่างแท้จริงได้ด้วย

ด้วยเหตุนี้ จากแนวความคิดและเหตุผลดังกล่าวแล้วจึงมีข้อที่น่าคิดว่า ครูประวัติศาสตร์จะสอนให้ผู้เรียนเกิดมโนทัศน์ (Historical Concepts) เกิดความสามารถและมีประสบการณ์ในการศึกษาค้นคว้า มีหลักการและแนวทางที่จะแสวงหาความรู้ใด ๆ ด้วยตนเองนั้นจะทำได้หรือไม่ และจะทำได้โดยวิธีใด? ความจริงในเรื่องนี้มีอยู่ว่า “สามารถทำได้” และมีแนวทางที่จะทำได้เป็นอย่างดีในเรื่องนี้ กล่าวคือเป็นหน้าที่ของมหาวิทยาลัยหรือวิทยาลัย ที่จะศึกษาให้การฝึกฝน ขบรวมและปรับปรุงแก่นิสิตนักศึกษา และมีประสบการณ์และทักษะในเชิงเหล่านี้ รวมทั้งจะต้องมีหลักการ และวิธีการเป็นอย่างดี และเพียงพอที่จะนำไปใช้ได้ในชีวิตการสอนและการทำวิจัยเมื่อสิ้นรับการศึกษาไปแล้วด้วย

หลักการ ขอบเขต และความมุ่งหมาย

การจัดดำเนินการให้นักศึกษาได้มีความสามารถและประสบการณ์ในการวิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อเท็จจริงในเนื้อหาวิชาการในรูปแบบของการสัมมนาเนื้อหาวิชาประวัติศาสตร์ ที่สำคัญเป็นบางเรื่องเพื่อการสอน (Seminar in Historical Topics for Teaching Behavior) นั้น มีจุดประสงค์สำคัญคือการฝึกฝน และฝึกหัดให้นักศึกษาได้มีประสบการณ์ ทักษะ และความชำนาญในการวิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อเท็จจริงในเนื้อหาวิชาเพื่อให้ได้ มโนทัศน์ และหลักการที่ต้นและถูกต้องก่อนนำไปสอนจริงรวมทั้งมีความรู้ความเข้าใจใน กระบวนการศึกษาค้นคว้าความรู้ว่ามีระบบและหลักการ

อนึ่ง ความต้องการอีกประการหนึ่งก็คือ มุ่งหมายให้นักศึกษารู้จักวิธีการทำงานทั้งในลักษณะเป็นทีม และรายบุคคล (Individual Study or Independent Study Program) กับเพื่อให้นักศึกษาได้ฝึกหัดแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และประสบการณ์ซึ่งกัน และกันอย่างกว้างขวาง ยิ่งไปกว่านั้นก็คือการฝึกให้นักศึกษา เป็นทั้งผู้ฟังและผู้เสนอ แนวความคิด (Presentor) ที่มีใจกว้างและพร้อมที่จะเปิดใจ (Open minded) ยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น มีความมั่นคงในอารมณ์แห่งตน ทั้งยังเป็นการส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเอง อันจะเป็นปัจจัยสำคัญของการได้เรียนรู้อย่างกว้างขวาง ซึ่งจะนำทางไปสู่การพัฒนา ตนเอง (Self Development) ให้เป็นครูประวัติศาสตร์ที่ดีซึ่งจำเป็นจะต้องรอบรู้รอบรอบ รุดด้วย

วิธีการ

ส่วนที่ 1

1. อาจารย์ผู้สอนจะเป็นผู้กำหนดแนวทางการสัมมนาแต่ละภาคเรียน หรือแต่ละคาบ (Period) ของการเรียนการสอนเป็นการล่วงหน้า โดยจะถือตามเนื้อหาของหลักสูตร วิชาประวัติศาสตร์ทั้งหมดที่ใช้เรียนกันอยู่ในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 (ม. 1) - มัธยมศึกษาปีที่ 5-6 รวมทั้งจากความสนใจใคร่รู้ในเนื้อหาตอนหนึ่งตอนใดเป็นพิเศษของนักศึกษาเป็นสำคัญ

2. อาจารย์ผู้สอนจะกำหนดหนังสือหลัก (Book, Assignment) ให้และอาจแนะนำหนังสืออ่านประกอบอื่น ๆ ตามสมควร

3. อาจารย์ผู้สอนจะเป็นผู้นำในการสัมมนา หรือเลือกนักศึกษาซึ่งมีความสนใจ และประสบการณ์เป็นอย่างดีในหัวข้อของการสัมมนาแต่ละครั้ง ทั้งนี้จะกระทำโดยเสนอหัวข้อการสัมมนาในแต่ละคาบอาจเพียงหัวข้อเดียว หรือหลายหัวข้อก็ได้ ซึ่งนิสิตนักศึกษาคณะอื่น ๆ จะต้องเข้าร่วมในการสัมมนาโดยผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันเป็นผู้แทนกลุ่มออกมาสัมมนา ที่หน้าชั้นเรียน ทั้งนี้กำหนดให้เป็นการแสดงความคิดเห็น และเสนอแนวความคิดที่ได้จากการไปศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง (Individual Study) จาก Lists หนังสือที่ได้รับมอบหมายให้อ่าน

4. อาจารย์ผู้สอนจะเปิดโอกาสให้นิสิตนักศึกษาซักถามปัญหาและข้อข้องใจก่อนมีการสรุป

5. อาจารย์ผู้สอนและนิสิตนักศึกษาจะช่วยกันสรุปเรื่องที่สัมมนาในแต่ละครั้งรวมทั้งแยกแยะแนวความคิดและข้อเสนอแนะที่ดี และน่าสนใจเป็นเรื่อง ๆ ด้วย

6. อาจารย์ผู้สอนจะประเมินผลการสัมมนา และให้ข้อคิดเห็น หรือบรรยายเพื่อเสริมความรูที่ได้จากการสัมมนาเป็นการเพิ่มเติม

7. นิสิตนักศึกษาอาจอภิปรายหรือแสดงความคิดเห็น หรือข้อเสนอแนะได้เป็นการเพิ่มเติมได้ด้วย

ส่วนที่ 2

1. นิสิตนักศึกษาเลือกหัวข้อเรื่องให้สอดคล้องกับแนวทางการสัมมนาในแต่ละภาคเรียน หรือคาบเรียน (Period) ที่อาจารย์ผู้สอนได้กำหนดไว้เป็นบรรทัดฐานของการสัมมนา แล้วเสนอหัวข้อเรื่องพร้อม Outline ในการศึกษา อาจแนบเหตุผลหรือปัญหาพร้อมกับแสดงจุดมุ่งหมายในการดำเนินการเพื่อขออนุมัติ และขอคำแนะนำตลอดจนวิธีดำเนินการโดยทั่ว ๆ ไปจากอาจารย์ผู้สอน

2. นิสิตนักศึกษา เสนอผลงานการศึกษาค้นคว้าโดยจัดทำเป็นรายงานเป็นตอนๆ เพื่อให้อาจารย์ผู้สอนตรวจแก้ไข และรับกลับไปดำเนินการพิมพ์โรเนียว เพื่อแจกให้เพื่อน นิสิตนักศึกษาได้อ่านและศึกษารายละเอียดเป็นการล่วงหน้า ก่อนมีการสัมมนาเป็นเรื่อง ๆ ตามลำดับ

3. นิสิตนักศึกษาเสนอ paper พร้อมกับเปิดการอภิปรายทั่วไป

4. นิสิตนักศึกษาช่วยกันสรุปเนื้อหาสำคัญของการสัมมนา
5. นิสิตนักศึกษาร่วมกับอาจารย์ผู้สอนประเมินผล
6. อาจารย์ผู้สอนให้การ Commentation และบรรยายเพิ่มเติม
7. นิสิตนักศึกษาจัดทำ paper แล้วนำเสนออาจารย์ผู้สอนในลักษณะเสร็จสมบูรณ์

จำนวน 1 ชุด

แนวทางการศึกษาและวิธีเสนอรายงาน

บทที่ 1 บทนำ ประกอบด้วยเหตุผลที่มาหรือปัญหาที่ทำให้เลือกทำการศึกษารายงานนี้ แสดงวิธีการศึกษา จุดมุ่งหมายและประโยชน์หรือผลที่คาดว่าจะได้รับ

บทที่ 2 ข้อเท็จจริง เรื่องราวและเนื้อหาที่ทำการศึกษา

บทที่ 3 บทวิเคราะห์ และผลซึ่งได้แก่การได้ค้นพบความจริงหรือแนวความคิดใหม่ ๆ

บทที่ 4 บทสรุป และข้อเสนอแนะ

ส่วนประกอบอื่น ๆ ได้แก่ คำนำ สารบาญเชิงอรรถ ภาคผนวก ศัพท์พจนานุกรม บรรณานุกรม และอื่น ๆ ควรพิจารณาจัดให้มีอยู่ในรายงานเท่าที่จำเป็น

ตัวอย่างบทความสัมมนาเนื้อหาประวัติศาสตร์บางเรื่อง

อัจฉริยะของขุนหลวงตาก

(พิจารณาจากผลการรบที่เมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2319)

อัจฉริยะของขุนหลวงตาก อยู่ในการรบพุ่ง เรื่องนี้คงไม่มีใครคัดค้าน แต่อัจฉริยะในทางพลเรือน พระองค์ท่านจะไม่มีบ้างหรือ?

ท่านเป็นผู้ทรงตรัสได้หลายภาษา ความซื่อเห็นได้ตอนที่ท่านทรงนำทัพไปตีเมืองพุกไธมาศ ปรากฏในจดหมายเหตุรายวันทัพ “*สร้อยประภาสให้อิโวาทพระสงฆ์ญวน โดยภาษาญวน พระสงฆ์จีนโดยภาษาจีน*”¹ ท่านยังทรงความสามารถในการจับยามและอนุมานด้วยญาณว่า ข้าศึกจะมาหรือไม่ เห็นได้จากเมื่อทรงอ่านหนังสือบอกราชการมาแต่เมืองกาญจนบุรี เมื่อ พ.ศ. 2314 “จึงทรงจับยาม และอนุมานด้วยญาณ.... จึงตรัสแก่บริษัททั้งปวงว่า พม่าจะยกมานั้นหามิได้”¹ การทรงสามารถในการจับยาม ถ้าจะอธิบายในความรู้อย่างปัจจุบัน ก็จำต้องอธิบายว่า ท่านทรงรอบรู้สถานการณ์บ้านเมืองของประเทศเพื่อนบ้าน มีพม่าและญวนเป็นต้น เรื่องการบ้านเมืองบ้านเมืองนั้น พระองค์คงทรงทราบทั่วถึงกับจีนเป็นศึกใหญ่ และใน พ.ศ. 2314 นั้น ถึงศึกจีนจะได้ยุติลงแล้วแต่พม่าก็ยังไม่วุ่นวายที่จะรุกรานไทย เมื่อได้ใบบอกจากบ้านกาญจนบุรี ว่าเมืองเมาะตะมะยังสงบอยู่ ก็ทรงอนุมานได้ว่าพม่ายังมีได้ยกลงมาเมืองเมาะตะมะ เมืองเมาะตะมะจึงยังสงบอยู่ เพราะฉะนั้นยังไม่ถึงคราวที่ กรุงบางกอกจะต้องเตรียมรับศึกพม่า ในด้านเมืองญวนนั้น พระองค์ทรงพิจารณาเรื่อรบและยุทธวิธีการรบของญวนว่า เรือรบญวนอยู่ต่ำกว่าเรือรบไทย ถ้าอยู่ห่างตัว เรือรบญวนจะได้เปรียบ เพราะฉะนั้นจึงทรงสั่งสอนให้แม่ทัพนายกองว่า เมื่อจะรบญวนให้เร่งเรือเข้าไปให้ประชิดตัวกันละ 5 ลำ 10 ลำ แล้วกระหน่ำยิง อย่าอยู่ห่าง จะเสียทีและก็ได้ลงพระราชอาชญาแก่แม่ทัพนายกองที่ไม่เชื่อฟังพระองค์ท่าน รบแล้วเสียเรือเสียผู้คนเป็นหลายครั้ง แทนที่จะเป็นความรู้ความสามารถในการทำศึกมากกว่าในทางพลเรือน

¹ ศจ.ดร. ขจร สุขพานิช, ข้อมูลประวัติศาสตร์สมัยบางกอก, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร 2518 หน้า 34-76

¹ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 65 หน้า 251 และหน้า 238

ความสามารถของพระองค์ในทางกึ่งพลเรือน กึ่งการยุทธ์ เห็นจะเป็นการเลือกเมืองบางกอกเป็นราชธานี ทำไมพระองค์จึงทรงเลือกเมืองบางกอก ไม่ทรงเลือกเมืองอื่น เช่นจันทบุรีเป็นราชธานี ความชอบเราไม่มีเอกสารหลักฐาน ที่จะบอกให้เราทราบว่าเหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น การที่ทรงเลือกเมืองบางกอกเป็นราชธานี เหตุผลที่เห็นได้คือ

1) เมืองบางกอกตั้งอยู่ใกล้ทะเล มีบ่อมปรการทั้งสองฟากแม่น้ำอยู่แล้ว คือบ่อมิไชยประสิทธิ์ และบ่อมิไชยเอนทร์พระองค์เพียงลงมาเข้าประทับอยู่ได้

2) เมืองบางกอกตั้งบิตทางเข้าออกของกรุงสยาม และอยู่ในทะเลสาบสี่กัศรัญจำต้องมีเรือรบจึงจะทำร้ายพระองค์ได้ จะอาศัยแต่ทัพบกแล้วอย่างเดียว จะทำอะไรพระองค์ไม่ได้

3) เมืองบางกอกสะดวกแก่ทางหนที่ไล่ สะดวกแก่การสะสมอาวุธ และลำเลียงพล และแม่ในที่สุดจะป้องกันไว้ไม่ได้ก็ยังสะดวกแก่พระองค์ที่จะเสด็จไปประทับอยู่เมืองจันทบุรี หรือเมืองชายทะเลอื่นๆ ได้

4) เมืองบางกอกยังสะดวกแก่การขยายขยาย ในชั้นแรกพระองค์มีกำลังผู้คนน้อยก็ประทับอยู่ทางบ่อมิไชยประสิทธิ์ ต่อมาเมื่อพระองค์มีกำลังพลมากขึ้น ก็ยังสามารถขยายมาทางฟากตะวันออก คือฟากบ่อมิไชยเอนทร์ และในประการหลังนี้ พระองค์ก็ได้ทรงดำเนินการจริงๆ โดยกะเกณฑ์ผู้คนให้มาระดมขุด สร้างกำแพงจนแล้วเสร็จใน พ.ศ. 2316 potential ในการขยายพระนครนสำคัญมาก และไร่นาจะเพาะปลูกข้าวปลาอาหารก็ใกล้และสะดวก ถิ่นทางกระทุ้มแบนและนครชัยศรี และนาทาง “ทะเลตม” ทุ่งพญาไท เป็นต้น

นี่ว่าตามเหตุผลที่พวกเราคนชั้นหลังพอมองเห็นได้ แต่พระราชพงศาวดารกรุงรัตนบุรีไม่ได้ให้เหตุผลเช่นนี้ บอกแต่ว่า “พระมหากษัตริย์ในอดีตกมาเข้าสู่บ้นขับไล่พระองค์ไม่ให้อยู่กรุงศรีอยุธยา” เป็น “การขับไล่” ที่องค์ผู้หนีพหนี “ไทยรบพม่า” ทรงวิจารณ์ว่า “ขับไล่ด้วยไม่ตรีจิต”¹ เพราะในขณะนั้น ขุนหลวงตากสินมีกำลังรพลไม่พอที่จะปฏิสังขรณ์ฟื้นฟูอยุธยาให้เป็นทีประทับได้ บ่อมิไชยประสิทธิ์ทางฝั่งธนบุรีจึงเหมาะสมด้วยกำลังรพลและความสามารถของพระองค์ในขณะนั้นที่จะทรงเลือกเป็นที่ประทับ

¹ พระนิพนธ์ “ไทยรบพม่า” หน้า 405 (สำนักพิมพ์คลังวิชา ฉบับรวมเล่ม)

ส่วนอัครนิเวศในทางรบบฟ่งทำสงครามนั้น ขุนหลวงตากทรงมีอย่างพร้อมมูล เสียค่ายเตี้ยเต่งพงศาวดารกรุงธนบุรี เขียนเรื่องราวก่อน พ.ศ. 2316 ได้อย่างหนึ่ง และ หลัง พ.ศ. 2316 ไว้อีกอย่างหนึ่ง ตอนแรกเขียนอย่างปลอดภัยไปรั้ง จากปากกาของผู้นิยม เลื่อมใสในพระองค์ท่าน แต่ตอนหลังกลายเป็นปากกาของรัฐหาตระแวงราชภัย เรื่องราว ของขุนหลวงตากในตอนหลัง^{๕๕} จึงคล้ายพระองค์ทรงพล่งปล่าน เสียพระสติเป็นครั้งเป็นคราว และก็เขียนไว้อย่างสับสนด้วย เรื่องสำคัญที่ควรจดควรบันทึกก็ปล่อยว่างไว้ เช่น เรื่องสร้าง กำแพง ชุกชุมฝั่งตะวันออกของกรุงธนบุรี เรื่อง^{๕๖} ไม่มีในพงศาวดารกรุงธนบุรี (มีแต่ให้ ชุกชุมก่อกำแพงทางฝั่งตะวันตก) แต่มาปรากฏในฉบับราชหัตถเลขา ซึ่งเป็นการชำระซ่อม เสริมในภายหลัง ข้อความสมบูรณ์กว่ากันมากแม้กระนั้นศักราชก็ลงไว้ผิดกันกับสารตรา หมายรับสั่งเกณฑ์ผู้คนมากระทำการ (หมายรับสั่งเป็นปีมะเส็ง พ.ศ. 2316 ฉบับราชหัตถ- เลขาเป็นปีเถาะ พ.ศ. 2314—ฉบับบริติชมิวเซียม เป็นปีชวด พ.ศ. 2313—ประชุมพงศาวดาร ภาค 65 หรือฉบับพันจันทนมาศเหมือนฉบับบริติชมิวเซียม)

เรื่องการรบบฟ่งที่วาทเมืองพิษณุโลก เมื่อ พ.ศ. 2318—2319 เป็นการรบบฟ่งที่ สำคัญที่สุดในรัชกาล^{๕๗} แต่พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรีก็เขียนไว้อย่างน่าเสียดาย ประการ แรกเมืองพิษณุโลกเสียเมื่อใด ก็ว่าไว้ต่างกันเสียแล้ว^{๕๘} ประการที่สองอะแซหวนัก^{๕๙} ได้เมือง นานเท่าใด จึงได้รับสารตราให้ถอยทัพพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรีตอบว่า “ขณะนั้น” ฉบับ ราชหัตถเลขาว่าความไว้อีกหน่อยหนึ่งคือ อะแซหวนักให้จัดเพลิงเผาบ้านเรือนและอาราม ใหญ่น้อยทุกตำบล แล้วจึงออกประกาศว่า ไทยบกินฝมอเข้มแข็งนัก ไม่เหมือนไทยแต่ก่อน... พอเข้ากรุงองระให้มาใช้ถือนั่งส้อมมา ให้หากองทัพกลับไปกรุงองระ คืออะแซหวนักได้ เมืองเพียงคืนเดียวหรือสองคืน ก็ได้รับคำสั่งให้ถอยทัพ ประการที่สาม อะแซหวนักถอยทัพ โดยสะดวกหรือ? ขุนหลวงตากทรงไม่ได้เข้าเติมอะไรสักอย่างหรือ? พระราชพงศาวดารทง สองฉบับเขียนเขียนในเรื่องนี้ และประการสุดท้าย กองทหารพม่าที่แตกกระจัดกระจาย จน ขุนหลวงตากทรงจัดส่งกำลังไปโจมตีตั้งแต่ เดือน 5 จนถึงเดือน 10 ใน พ.ศ. 2319 กอง ทหารพม่าเหล่านั้นแตกกระจัดกระจายไปได้อย่างไร? มีการรบบฟ่งกันจนรู้แพ้รู้ชนะ ระหว่าง

^{๕๕} พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี (ประชุม ๑ ภาค 64) หน้า 104 ว่า เดือน 5 ข้างขึ้น, ฉบับราชหัตถเลขา ๑ ว่า วันศุกร์ เดือน 4 แรม 11 ค่ำ (เล่มเดิม หน้า 131) “ไทยรบพม่า” ว่า ตามฉบับราชหัตถเลขา แต่มีจดหมายเหตุเจาะจงไว้ว่า “วันพฤหัสบดี, เดือน 6, ขึ้น 15 ค่ำ เวลา 2 ขาม เศษ (อยู่ในเชิงอรอด หน้า 104 ประชุม ภาค ๑ 65)

อะแซหฺวุ่นก^{๕๓}—และกองทัพชนหลวงตากหรือ กองทหารพม่าจึงแตกกระจัดกระจายออกเป็น
หลายกองเช่นนั้น ปัญหาหนักเช่นกัน พงศาวดารทั้งสองฉบับไม่ได้ให้เหตุผลอะไรเลย มีแต่
เรื่องชนหลวงตากทรงจับกำลัง ออกโจมตีจับเชลยพม่าเท่านั้น แสดงให้เห็นว่า ผู้แต่ง
พงศาวดารกรุงธนบุรีเขียนเรื่องราวอย่างคนไม่มีจิตใจอยู่กับตัว และเมื่อมีการชำระซ่อม
เสริมในรัชกาลที่ 4 กาลเวลาที่ผ่านไปได้ 80-90 ปีแล้วเอกสารข้อมูล จดหมายเหตุรายวัน
ทัพของสงครามพิษณุโลกไม่หลงเหลืออยู่แล้ว จะทรงซ่อมเสริมอย่างไร เรื่องราวก็ยัง
ขาดตอนเป็นช่องว่าง เพราะฉะนั้นการจะทราบเรื่องราวในตอนสำคัญของรัชกาลชนหลวงตาก
ว่ามีอะไรเกิดขึ้น เราจึงต้องอาศัยพงศาวดารหลวงของพม่า (ที่เรียกว่าฉบับหอแก้ว) และ
ถ้าความตอนใดยังสับสนวุ่นวาย ก็จะต้องอาศัยหลักฐานหรือหนังสืออื่นต่อไป

การศึกษาอะแซหฺวุ่นกเป็นการศึกษาหลังที่พม่ากับจีน ได้ทำสัญญาสันติภาพ เมื่อ
ธันวาคม พ.ศ. 2312 เป็นการศึกษาที่ยืดเยื้อถึง 4 ปี เริ่มแต่ พ.ศ. 2309-2310-2311 และ 2312
ตลอดสงครามป้องกันประเทศทั้ง 4 พ.ศ. นี้ อะแซหฺวุ่นก (มหาสีหสุระ) รับมอบหมายพระเจ้า-
มังระให้เป็น ผู้บัญชาการรบป้องกันประเทศ และเมื่ออะแซหฺวุ่นกกับบัญชาการรบ จนทัพจีน
ต้องถอยทั้ง 4 ครั้ง และครั้งที่ 4 มีการทำสัญญาสันติภาพกันเช่นนี้ขอเสียดายของอะแซหฺวุ่นก
จึงขจรกระจายไปทั่วทุกทิศ คนพม่าต่างปลานปล้มในความเก่งกล้าสามารถของแม่ทัพพม่า และ
หยิ่งผยองลำพองไปตาม ๆ กันอีกนานปี “แม่ทัพจีนของจักรพรรดิเขียนหลง” พม่ายังปราบ
ไว้ สำมะหาอะไรกับทัพอังกฤษ” นี่เป็นความเห็นของราชสำนักพม่าก่อนจะเกิดรบพุ่งกับ
อังกฤษ ในรัชกาลพระเจ้าจกกายแมง ใน พ.ศ. 2369 คำไวของยุพราชพม่า^๑ กล่าว หลัง
จากศึกอะแซหฺวุ่นกถึง 57 ปี ตามด้วยคำทำนองนี้ แสดงว่าพม่าหยิ่งผยองลำพองตนจากการ
ชนะศึกจีนครั้งนั้นนานปี จนเป็นผลให้พลเมืองเรียกร้องให้ทำสงครามกับอังกฤษ โดยหวัง
ว่าจะชนะโดยง่าย ผลกลับปรากฏเป็นตรงกันข้าม พม่าพ่ายแพ้ยับเยิน เสียค่าปรับเสียดินแดน
และเสีย “พระศรีสวัสดิ์” แก่ข้าศึก จนพระเจ้าจกกายแมงเสียพระสติ ต้องถูกถอดออกจาก
ราชบัลลังก์ เพราะว่าราชการแผ่นดินผันแปรไป เป็นข้อคิดที่นาใครครวญว่าความสำเร็จ
ครั้งหนึ่ง คราวหนึ่ง อาจทำให้หยิ่งผยองลืมนัดต้องประสบความพราชัยในเวลาต่อมา และ

^๑ ยุพราชพม่าผู้หนึ่งคือ เจ้าสุรวดีเมฆ ต่อมายึดราชบัลลังก์ได้ เป็นพระเจ้าแผ่นดินต่อจากจกกายแมง คำไวของ
พระองค์ท่าน ปรากฏอยู่ในรายงานที่ส่งไปให้รัฐบาลอังกฤษที่นครวิงเชสเตอร์ (Journal of Burma Research
Society, vol. XXVII, I, 1937—W.S. Desai Events at the Court and Capital of Avapp. 1-14)

ถ้ายังขึ้นคือตั้งไม่ปรับตัว ไม่ยอมรับความจริง ผลที่ได้รับก็จะเลวร้ายยิ่งขึ้นด้วยพม่าต้องตก
เป็นอาณานิคมของอังกฤษในที่สุด

เมื่อเสร็จศึกจีน พระเจ้ามังระก็ได้ทราบข่าวว่า พญาตากลงมาถึงเมืองบางกอก
เป็นเมืองราชธานีใหม่ จึงทรงวางแผนปราบปรามโดยใช้ยุทธวิธีเดิม เหมือนเมื่อคราว
มาตีอยุธยาได้เมื่อ พ.ศ. 2310 คือทรงจัดส่งมา 2 ทัพ ให้มีหัวหาดที่เชียงใหม่ที่หนึ่ง
และที่เมืองเมาะตะมะอีกที่หนึ่งแล้วให้ยกทัพกระหนาบเข้ามาหากันแบบคีมหนีบหรือ pincer
movement

สำหรับเชียงใหม่ ทรงมอบให้เนเมียวมหาสีหบดี ผู้ได้รับยกย่องเชิดชูเป็น
“อโยธยาห้วน” เพราะตีได้อยุธยาเมื่อ 6 ปีก่อน นำกำลังพล 5,000 ม้า 500 ยกออกจาก
กรุงอังวะ ให้เกณฑ์ผู้คนทางหัวเมืองฝั่งตะวันออก ของแม่น้ำสาละวินรวมทั้งเชียงใหม่ และ
เวียงจันทน์เข้าในกองทัพ แล้วให้ยกพลลงมาถึงเมืองบางกอก ทัพเนเมียวมหาสีหบดีออกจาก
กรุงอังวะในวันที่ 15 มีนาคม พ.ศ. 2316

ส่วนหัวหาดทางใต้นั้น มีเรื่องซุกซนอยู่บ้าง คือเจ้าเมืองเมาะตะมะถึงแก่กรรม
จึงรับสั่งให้เจ้าเมืองพุกมาย้ายลงมาเป็นเทศาฯ ปกครองแคว้นเมาะตะมะ มะริด ทวาย
ให้รวบรวมไพร่พลจากหัวเมืองเหล่านี้ ยกทัพเข้าทางไทรโยค กาญจนบุรี เป็นการเสริมทัพ
เนเมียวมหาสีหบดี เพื่อปราบปรามพวกตากให้ราบคาบ

เนเมียวมหาสีหบดีนั้น พงศาวดารโยนกเรียกชื่อว่า โปสะยวง เมื่อมาถึงเชียงใหม่
ก็มาทราบข่าวเรื่องยุ่งยากระหว่างเจ้าเมือง คือ โปมะยวงกับพญาจำบ้าน พญาจำบ้านรวมทั้ง
พญาสามล้าน พญาสามหลวงของเชียงใหม่ และพญาภาวิตาเจ้าเมืองลำปาง เคยไปช่วย
ราชการศึกจีนที่กรุงอังวะ มีความชอบพระเจ้าอังวะจึงพระราชทานสิทธิอำนาจ ให้ปกครอง
ผู้คนเหมือนก่อน¹ แต่โปมะยวง (พงศาวดารพม่าเรียก Thado Mindin) ไม่ไว้ใจเจ้านาย
พวกนี้ ครั้นพญาจำบ้านมาถึงเมืองเชียงใหม่ก็ให้น้องชายนำเอกสารตราตั้งไปวาง ณ ที่บัญชา
การ โปมะยวงเล่นแง่ว่า พญาจำบ้านต้องนำมาขึ้นด้วยตนเอง จะใช้ผู้คนมาแทนไม่ได้
เพราะเป็นการหลอ่เกียจติพระเจ้าแผ่นดินพม่า พญาจำบ้านก็ไม่ยอมไป โปมะยวงจึงใช้
กำลังบังคับ จึงเกิดรบพุ่งกันขึ้นในเมืองเชียงใหม่ น้องพญาจำบ้านตาย แต่คนของโปมะยวง

¹ หน้าที่ตามพระราชพงศาวดารฉบับหอแก้ว (สยามสมาคม Relationship with Burma part 2 p. 76)

ก็ตายหลายคน พญาจำบ้านจึงนำครอบครัวไปไว้ในที่ปลอดภัย แล้วตัวเองรีบไปหาเนเมียว-
มหาสีหบดีที่เมืองเวียงจันทน์ เล่าเรื่องให้ฟัง แล้วเลยขอฝากตัวอยู่กับเนเมียวมหาสีหบดี

เมื่อเนเมียวมหาสีหบดีเกณฑ์ผู้คนเวียงจันทน์ เข้าทัพพร้อมแล้ว จึงนำทัพมา
เชียงใหม่ มาเอาคนเชียงใหม่เสริมในกองทัพด้วยตามรับสั่ง แล้วมอบหน้าที่ให้พญาจำบ้าน
และพญาแก้วเป็นทัพหน้าคุมกำลังลงมา ไปมะยง่วนจึงมาเรียกจะเอาตัวพญาจำบ้านและ
พญาแก้ว แต่เนเมียวมหาสีหบดีไม่ยอมอ้างว่าจะเสียฤกษ์พิธี เมื่อไม่ตกลงกันได้ระหว่าง
คนพม่าทั้งสอง ไปมะยง่วนก็ใช้ม้าเร็วถือหนังสือไปยังกรุงอังวะเพื่อขอคำสั่ง พระเจ้ามังระ
แฉ่วเรื่องอยู่ก่อนจึงทรงบัญชาให้ส่งตัวพญาทั้งสองไปกรุงอังวะ แต่เนเมียวมหาสีหบดีก็ไม่ยอม
อีก อ้างว่าเป็นการเพิกขุศลความข้านี้เดียวของไปมะยง่วน การจะเอาทัพหน้าไปจากกองทัพ
เป็นการเสียพิธีชั้ยสงครามหมด เมื่อไปมะยง่วนไม่ได้ตัวพญาทั้งสองแต่โดยดี ก็ส่งกำลัง
ทหารมาบังคับ จึงเกิดการรบพุ่งกันขึ้น ทหารของไปมะยง่วนแตกพ่ายถอยไป ไปมะยง่วนจึงสั่ง
จับครอบครัวพญาทั้งสองจะส่งไปกรุงอังวะ พญาทั้งสองทราบข่าว ก็รีบรุกเข้าเมืองเชียงใหม่
ในคืนวันนั้น แก่ครอบครัวออกจากที่คุมขังได้ แล้วรุดลงมานำความขึ้นทูลสมเด็จพระเจ้า-
ตากสิน และทูลขอให้พระองค์เสด็จยกทัพขึ้นไปเอาเมืองเชียงใหม่ เพราะโอกาสดีเช่นนี้จะ
ไม่มีอีกแล้ว พระเจ้าตากจึงทรงนำทัพ 4-5 หมื่น¹ เร่รุดขึ้นไปได้รับกับทัพเนเมียวมหา-
สีหบดี ทัพเนเมียวมหาสีหบดีแตกถอยหนีไปทางเมืองหางและเมืองนาย พระเจ้าตากจึงเข้า
ตีเมืองเชียงใหม่ได้เมืองเชียงใหม่ ไปมะยง่วนนั้นหนีไปอาศัยอยู่เมืองเชียงแสน

นี่ข้าพเจ้าเขียนตามพงศาวดารฉบับหอแก้วว่าไว้ โดยเชื่อว่าพงศาวดารพม่าเล่า
เรื่องสมเหตุสมผลกว่าฉบับกรุงธนบุรี และไม่มีเรื่องหมุ่หมิมต่างๆ คอยพัวพัน พงศาวดาร
พม่าสรุปในเรื่องนี้ว่า “นี่แหละเป็นบทเรียนว่าการปฏิบัติตนอย่างไว้อำนาจของไปมะยง่วน
ไม่รู้จักผ่อนหนักผ่อนเบา ทำให้การของแผ่นดินต้องเสียไป การคิกจะปราบปรามอโยธยา
จึงล้มเหลว²

ส่วนทางด้านเมืองมะละตะมะ เมื่อเจ้าเมืองพุกามลงมาถึงจึงส่งข่าวลงไปให้เจ้าเมือง
ทวาย เจ้าเมืองมะริด รวบรวมคนเมืองทวาย เมืองมะริดแล้วให้ไปสมทบทัพเนเมียว-
มหาสีหบดีทางด้านเมืองตากเพราะท่านเชื่อกว่า เนเมียวสีหบดี ยกพลลงมาจากเชียงใหม่

¹ นี้ว่าตามพงศาวดารหอแก้ว เล่มเดียวกันหน้า 78

² เล่มเดียวกันหน้า 78

แล้ว ตัวเจ้าเมืองพุกาม จะนำผู้คนเมืองเมาะตะมะเข้ามาทางด่านไทรโยค แล้วสั่งให้พญาแจ้ง เป็นทัพหน้า นำพล 2,000 คน เข้าทางไทรโยค เมื่อทัพพญาแจ้งถึงตำบลสมิ ก็ได้ข่าวว่า ครอบครัวยุทธของตนถูกทหารพม่าข่มเหงรังแก จึงอดใจอยู่ไม่ได้ โดยกล่าวว่า “ศัตรู พวกเราไม่อยู่ข้างหน้า และกลับอยู่ข้างหลัง” แล้วจึงนำพล 2,000 มุ่งหน้ามาเมืองเมาะตะมะ ถึงในตอนกลางคืน ก็เข้าโจมตีฆ่าฟันทหารพม่า ทำความเสียหายให้ยิ่งใหญ่หลวง ทหาร พม่าสู้ไม่ได้ ก็รีบหนีไปเมืองร่างกุ้งพญาแจ้งก็ตามตีไปถึงเมืองร่างกุ้ง ได้รับกันพักหนึ่ง เกือบจะใกล้เมืองร่างกุ้งอยู่แล้ว ก็พอดีมีกำลังของพม่าเข้ามาเสริม พญาแจ้งและ “rajadewa”¹ จึงกุมพลและครอบครัวเข้ามาสวามิภักดิ์ขอพึ่งพระบรมโพธิสมภารขุนหลวงตาก

พงศาวดารพม่าเล่าถึงความการล้มเหลวในแผนของพระเจ้ามังระที่จะมาปราบปราม พระเจ้าตากสินไว้เช่นนั้น เทียบกับที่เราได้อ่านจากพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ข้าพเจ้า เห็นว่า ของพม่าเขาน่าฟังกว่า รายละเอียดปลีกย่อยบางตอนอาจจะขัดแย้งกัน แต่เรื่องราว ส่วนใหญ่กระจ่างกว่าของเรา ซึ่งนอกจากพัวพันสับสนแล้ว ศักราชยังผิดไป 2-3 ปี จากความเป็นจริง

ที่ว่าศักราชที่เขียนไว้ในพงศาวดารกรุงธนบุรีผิดไปจากความเป็นจริงนั้น เห็น ได้จากเรื่องโปรดให้ขุดคูเมืองและสร้างกำแพงล้อมพระนครปากตะวันออก (คือปากสนาม หลวงทุกวัน^๕) เพราะสำเนาท้องตราที่ลงไว้ในประชุมพงศาวดาร ภาค 65 หน้า 137-141 เกณฑ์ให้ผู้คนหัวเมืองมาขุดคูเลนพระนคร มีปรากฏอยู่ 4 ฉบับ ทุกฉบับลงศักราชปีมะเส็ง เดือน 3 จุลศักราช 1135 หรือ พ.ศ. 2316 แต่เมื่อมาเขียนเป็นเรื่องราว ในพระราช- พงศาวดารกรุงธนบุรี กลับลงศักราชเป็นปีเถาะ จุลศักราช 1133 พ.ศ. 2314 คือ :

(ตัวอย่างที่เชิญมาลง เพราะฉบับพันจันทนุมาศ ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 65 ต้นฉบับไม่สมบูรณ์^๕ จึงขอยกตัวอย่างจากฉบับพระราชหัตถเลขา) “ฝ่ายข้างกรุงไทยใน ปีเถาะ ตรีศกนสนมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริพิจารณาเห็นว่า กรุงธนบุรียังไม่มี กำแพงที่มั่น จะได้บอกรักษาศัตรูหมับจามิตร ยังหาเป็นภูมิราชธานีไม่ จึงทรงพระ- กรุณาให้เกณฑ์ข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อย ฝ่ายทหารพลเรือนทั้งปวง ตั้งค่ายด้วย

¹ คำนี้ไม่ทราบว่าจะหมายถึงอะไร ถ้าเขียนเป็น “ราชเทวี” ก็พอจะเดาได้คือเทวีของพญาแจ้งเมืองเมาะตะมะ พระยาแจ้งนี้ คือ เจ้าพระยามหาโยธาในรัชกาลที่ 3 เป็นต้นสกุล ‘คชเสนี’ เจ่งในภาษามอญแปลว่าช้าง

ไม้ทองเหลืองทงต้นล้อมพระนครทั้งสองฟากน้ำ และให้เกณฑ์ไพร่พลในกรุง พอหัวเมือง
มาระดมกันทำค่ายฝ่ายฟากตะวันตก และฟากตะวันออกก็ให้ตั้งค่ายรอบเหมือนกัน ให้ขุด
คูคลองเป็นคูข้างหลังเมือง ตั้งแต่หัวเมืองเก่าท้ายบ่อมิไช่เขนทร์ ขึ้นไปจนถึงศาลเทพารักษ์
หัวไซ่คอกอกแม่น้ำทั้งสองข้าง แล้วให้คนไปรื้อเอาอิฐกำแพงเมืองเก่า ณ เมืองพระประแดง
และกำแพงค่ายพม่า ณ โปธิสามตัน และสี่กั๊กบางไทรทั้งสามค่าย ขนบรรทุกเรือมาก่อ
กำแพงและบ่อม ตามที่ถมเชิงเนินดินสามค้ำนทั้งสองฟากและกระทำการรื้อนาพระนครขึ้น
ใหม่ ครั้น 6 เดือนก็สำเร็จบริบูรณ์¹

นี่เป็นเรื่องการสร้างกำแพงเมืองทั้งสองฟากแม่น้ำ และขุดคูคลองเป็นคูข้างหลัง
เมืองเก่า ท้ายบ่อมิไช่เขนทร์ จนออกแม่น้ำทั้งสองข้าง ตั้งที่สมาคมนุรักษ์ศิลปกรรมและ
สิ่งแวดล้อมเรียกว่า “เกาะรัตนโกสินทร์” ตามเอกสารหรือสำเนาท้องตรา เวลานั้นเป็น
เรื่องราวบั้งมะเส็ง พ.ศ. 2316 แต่เมื่อเขียนเป็นเรื่องราวชนกลับเป็นเรื่องราวของบั้งเกาะ พ.ศ.
2314 ผิดกันไป 2-3 ปี เราต้องเชื่อตามเอกสารหลักฐาน จะเชื่อตามที่เขียนชนชดกับ
เอกสารหลักฐานไม่ได้ และเดือน 3 พ.ศ. 2316 ตามสำเนาท้องตราก็ตรงกับเดือนมกรา-
กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1774 แล้ว

ใน ค.ศ. 1774 (พ.ศ. 2317) พงศาวดารพม่าลงเรื่องราวว่า พระเจ้ามังระ ครั้น
ทรงทราบความล้มเหลวเกิดขึ้นทางด้านเชียงใหม่ และด้านเมืองเมะตะมะ จึงโปรดให้จัด
กำลัง 61 กองพัน รวมผู้คน 35,000 ม้า 2,500 ทรงมอบให้หัวหน้ากรมทาสหุระเป็นผู้บัญชาการ
นำทัพเข้ามาตีโยธยา ทางเมืองเมะตะมะและเมืองไทรโยค ทัพอะแซหุ่ยกก็ ออกจากเมือง
อังวะวันที่ 5 พฤศจิกายน ค.ศ. 1774 หรือ พ.ศ. 2317

การที่อะแซหุ่ยกนำทัพลงมาเมื่อเดือนพฤศจิกายน 2317 พอตีกับสมเด็จพระเจ้า
กรุงธนฯ ทรงสร้างกำแพงพระนครทั้งสองฟากแม่น้ำสำเร็จ ก็อะแซหุ่ยกจะสนสุโข
ตอนพระเจ้ามังระสิ้นพระชนม์ คือ 11 มิถุนายน 2319 เป็นเรื่องราวเหตุการณ์ 3 พ.ศ. คือ
2317, 2318, และ 2319 เวทีการรบก็มี 2 เวที คือ กาญจนบุรีและพิษณุโลก (โดยตัดเวที
เชียงใหม่ออกไปเพราะพงศาวดารพม่าไม่ได้กล่าวถึงอีกในตอนนั้น)

¹ พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา (ฉบับโอเคียนสโตร์) เล่ม 2 ตอน 2 หน้า 45-47

มีเรื่องยกฉัตรพระเจดีย์ชเวดากอง ที่เมืองร่างกุ้งมาแทรกอยู่หน้าหนึ่ง คือพระเจ้ามังระเสด็จออกจากกรุงอังวะ วันที่ 8 มกราคม 2317 และเสด็จกลับกรุงอังวะ วันที่ 5 พฤษภาคม 2318 ระยะเวลาที่พระองค์เสด็จประทับที่เมืองร่างกุ้ง ข้าราชการพม่าคงต้องอยู่ถวายงานตามพระราชประสงค์ แต่ขอแซ่หวนกเวลาน้อยที่เมืองเมะตะมะ และเมื่อทรงยกฉัตรเสร็จเรียบร้อยแล้ว พระองค์ทรงให้ประหารพระเจ้าหงสาวดี ผู้ตกเป็นเชลยแต่คราวอลองพญา มาที่เมืองหงสาวดีได้ ใน พ.ศ. 2301 การที่พระเจ้าหงสาวดีต้องตกเป็นเชลยศึก 17-18 ปี และถูกนำตัวมาประหารที่เมืองร่างกุ้งในครั้งนี้ก็โดยมูลเหตุมาจากเรื่อง พญาเจ็งกับพวกพาครั้วมอญมาสวามิภักดิ์ที่กรุงบางกอก ความมุ่งหมายก็คงจะชู้ขวัญคนมอญให้ครั้นคร้าม มิกล้าคิดขบถต่อไป แต่การที่นำเชลยคือพระเจ้าหงสาวดี และอุปราชมาประหารหลังจากทรงทำบุญยกฉัตร ฟังดูแล้วไม่เหมาะสมเลย (เป็นการทำบุญเสร็จหยก ๆ ก็ทำทารุณกรรมต่อชีวิตผู้คน) พงศาวดารพม่ากล่าวอ้างว่า ที่ให้ทำการประหารพระเจ้าหงสาวดี “กล่าวด้วยคำตอบโต้พระเจ้ามังระอย่างไม่สุภาพเหมาะสม เป็นการไม่ระวังวาจาเท่าที่ควร” เมื่อทรงฟังผิดหูก็เลยกริ้วให้นำตัวไปประหารทันที พระกระณิกก็เป็นผู้ทรงหนั้น พิโรธง่ายให้ประหารคนง่ายเช่นนี้จะเปรียบกับชนหลงตากก็จะพอดีกัน แต่จะเปรียบกับบุเรงนองซึ่งพระเจ้ามังระทรงพยายามยกพระองค์เทียบเท่า (โดยเฉพาะในการสร้างกรุงอังวะให้ใหญ่เทียบเท่ากรุงหงสาวดีของบุเรงนอง) เห็นว่ายังห่างไกลบุเรงนองนัก

พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาที่กล่าวเรื่องพระเจ้ามังระ เสด็จมาเมืองย่างกุ้งกระทำการยกฉัตรยอดพระเจดีย์เกศธาตุ ส่วนเรื่องพระเจ้าหงสาวดี พระยาอุปราชและตะละแกงรามัญทั้งปวงก็กล่าวไว้ว่าถูกประหาร แต่เป็นการประหารที่กรุงอังวะ “เพราะเห็นว่าเสด็จไม่อยู่ (กรุงอังวะ) จะยกเข้าปล้นเอาเมืองข้างหลัง” ผลความ ต่างกันแต่เรื่องถูกประหารตรงกัน ทว่าตามฉบับพระราชหัตถเลขาเพราะฉบับพื้นจันทนุมาศ (ประชุม ๆ ภาคที่ 65) อธิบายว่า ความตอนนั้นขาดไป

พระราชพงศาวดาร (ฉบับพระราชหัตถเลขา) กล่าวต่อไปว่า ให้ข้าหลวงมาเร่งกองทัพอะแซหวนก ซึ่งตั้งอยู่ที่เมืองเมะตะมะนั้นให้ยกตามมอญกบฏ เข้าไปตีเอาเมืองไทยให้ได้ อะแซหวนกจึงให้ข่อยกองหวุ่น (หรือฉับกุงโป) เป็นแม่กองทัพหน้า กับนายทหารอีกหลายนายคือ พลห้าพันยกล่วงหน้ามาก่อน แล้วให้ตะแกงมรหนอง เป็นเชอวงค์พระเจ้าอังวะกับหมองจ้ายตีต่อพลสามพันอีกทัพหนึ่งยกหนุนมา

พงศาวดารพม่ากล่าวว่า เมื่อจะเสด็จคืนกรุงอังวะ พระเจ้ามังระได้มอบทหาร
อีก 12 กองพัน ให้เข้าสมทบทัพอะแซหฺวุ่นกซึ่งเข้าคือโยธยาให้ได้ ทหารของอะแซหฺวุ่นก
เดิมมี 61 กองพันได้เพิ่มอีก 12 กองพัน รวม 73 กองพัน อะแซหฺวุ่นกจึงมอบให้ฉับกุงโบ
คุมทัพ 3,000 เข้าทางไทรโยค ได้ปะทะกับทัพไทย ทัพไทยถอยฉับกุงโบก็รุกไล่เข้ามาจนถึง
ตำบลหนึ่ง พม่าเรียกว่า Sakadan ก็ถุกล้อมไว้ อะแซหฺวุ่นกส่งทัพ 4,000 มาช่วยแก้ฉับ
กุงโบ แต่ทัพนักโตนก็แตกถอยไป การพยายามกู่ทัพฉับกุงโบไม่สำเร็จ ต้องตกเป็นเฉลย
แก่ไทย อะแซหฺวุ่นกจึงให้ถอยกองหน้าทั้งหมดไปเมืองเมาะตะมะ ให้พักฟื้นตลอดฤดูฝน
แล้ววางแผนจะเข้าทางด่านระแหงเมื่อสิ้นฝนแล้ว¹

พม่ายอมรับว่าเขาช่วยแก้ฉับกุงโบไม่ได้ แต่เขาก็สามารถทำให้ทัพไทยค้ำเมือง
กาญจนบุรีได้ ที่เขาไม่ตามตีมาทางค้ำนั้นเพราะ อะแซหฺวุ่นกแก้ทัพมีความเห็นว่า ทาง
แถบหาอาหารก็ยากจึงถอยไปพักฝนที่เมืองเมาะตะมะ

ฝ่ายพระราชพงศาวดารของเรากล่าวอ้างจับเฉลย 1,328 คน จากค่ายเขาซ่งม
แขวงกาญจนบุรีได้ เขาซ่งมของเรากับ Sakadan ของเขาจะหมายถึงที่เดียวกันหรือไม่
ถ้าเป็นที่เดียวกันเฉลยที่เราจับมาได้กว่าพันคนคงเป็นหลักฐานพยานได้ดี และในเรื่องเสีย
ฉับกุงโบและไพร่พล พงศาวดารพม่าก็ยอมรับอยู่แล้ว แม้กระนั้นก็ยังกล่าวอ้างว่า ไทยต้อง
ถอยทัพค้ำเมืองกาญจนบุรีเพราะเขาลอบโจมตีเอาตอนกลางคืน (นี่เท่ากับเป็นการกล่าวแก้หน้า
เพื่อทูลเจ้านายของเขา)

การรบที่เวทีกาญจนบุรี โดยทัพหน้าพม่าและกองทัพไทยเป็นเหตุการณ์หลัง
พระเจ้าอังวะเสด็จกลับกรุงอังวะแล้วคือ หลังเดือนพฤษภาคม 2318 เมื่ออะแซหฺวุ่นกเรียก
กองหน้ากลับจากเวทีกาญจนบุรี เพื่อพักฝนอยู่ที่เมืองเมาะตะมะ ก็เป็น พ.ศ. 2318 ครั้น
สิ้นฝน อะแซหฺวุ่นกจึงนำทัพเข้าทางค้ำเมืองระแหง ซึ่งหลักฐานไทยเรียกว่าค้ำเมืองตาก
ที่ข้าพเจ้ากล่าวว่า เรื่องราวที่พงศาวดารของเรากล่าวไว้สืบสน ก็เพราะเรื่องเวทีกาญจนบุรี
เชิงใหม่ พงศาวดารพม่ากล่าวว่า พระเจ้าตากตีได้ก่อนอะแซหฺวุ่นก จะได้รับแต่งตั้งให้
เป็นแม่ทัพคุมกำลังออกจากเมืองอังวะในวันที่ 5 พฤษภาคม 2317 แล้ว แต่ในการรบพม่า

¹ พงศาวดารฉบับหอแก้วเล่มเดียวกัน หน้า 85 จากหน้า 82—85 พงศาวดารพม่ากล่าวเรื่องกวมนบ้างแล้ว และ
ก็ทุกครั้งที่การรบพม่าแพ้ก็ยังมีเรื่องมาแทรกให้กวมนเสมอ

เมืองกาญจน์ใน พ.ศ. 2318 นั้น พงศาวดารของเรายังนำเรื่องปราบพม่าที่เชียงใหม่ มาพิว
พันอยู่ตลอดเวลา ดูไม่จบไม่สิ้นเรื่องเชียงใหม่เสียเลย และเราก็เปรียบเสมือนผู้บัญชาการรบ
ของเรา พระศกอยู่ข้างจะพลุ่งพล่านชอบกล

ในการศึกเมืองพิษณุโลก เมื่อสนผ่น พ.ศ. 2318 อะแซห่วนุกนำทัพเข้ามาทาง
ค้ำนเมืองระแหง ยึดได้เมืองระแหง เมืองสุโขทัย, เมืองธานี เมืองสวรรคโลก และ
เมืองพิษณุโลกพงศาวดารพม่ากล่าวอย่างรวบรัด ไม่มีรายละเอียดปลีกย่อย ดังในพระราช
พงศาวดารของเรา

เมื่อได้เมืองพิษณุโลกแล้ว กองทัพของอะแซห่วนุกก็ปะทะกับทัพพระเจ้าตากสิน
ณ ที่แห่งหนึ่งซึ่งเป็นที่บรรจบของแม่น้ำ 2 สาย "at the junction of two rivers"¹ ทัพ
ไทยพยายามล้อมทัพพม่า แต่ในเวลากลางคืนอะแซห่วนุกก็จัดส่งกองทหารให้ลงไปซุ่มอยู่ทาง
ด้านหลังทัพไทย และเมื่อเกิดรบพุ่งกันชนทัพไทยจึงตกอยู่ในศึกกระหนาบจึงจำต้องถอยร่น
อะแซห่วนุกจึงส่งให้นายกองคุมกำลังออกติดตามเป็น 3 ทัพ ในตอนนั้นเอง อะแซห่วนุกได้
รับสารตราจากกรุงอังวะ เรียกกองทัพกลับโดยด่วน อะแซห่วนุกจึงจัดส่งมาใช้ ให้ไปบอก
แม่กองที่คุมกำลังติดตามรบพุ่งให้ทราบถึงสารตรา เรียกให้ทุกคนกลับกรุงอังวะ ตัวอะแซ
ห่วนุกก็รีบนำกองทัพกลับกรุงอังวะโดยพลัน นี้ว่าตามพงศาวดารพม่าฉบับหอแก้ว

พงศาวดารพม่าไม่ได้บอกว่า สารตราเรียกทัพกลับนั้นเป็นเรื่องอื่นเรื่องสำคัญอะไร
อีกบ้าง แต่พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี (ประชุมฯ ภาค 65) เขียนไว้ละเอียดเป็นประวัติ
การณ คือเขียนว่า : "ขณะนั้นพอข้างกรุงอังวะให้มาใช้คือหนังสือมาถึงอะแซห่วนุกแม่ทัพ
ว่า กรุงอังวะเกิดเหตุร้ายพระเจ้ามอระเทวีวงศ์ได้ครองแผ่นดินอยู่ 9 ปี จึงจึงกูซึ่งเป็นราช
บุตร พระชนม์ 25 ปีก็ข้ามฝั่งไปอาศัย แล้วถึงซึ่งชัตติยาภิเษก ในศักราช 1143 ปี
จึงเสด็จไปนมัสการพระมูเตา ณ กรุงหงสาวดี ฝ่ายมองหม่อง ซึ่งเป็นโอรสมังลอก
นั้นเป็นกบฏฆ่าจึงกูเสีย ขึงเอาเศวตฉัตรไ้เป็นใหญ่ในกรุงอังวะ และจึงกูไ้ราช
สมบัติอยู่ 7 ปี อะแซห่วนุกรู้เหตุนี้จึงให้ถอยทัพไป"

ที่ข้าพเจ้าว่า พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี (ฉบับครุสุภา หน้า 105) เขียน
ไว้ละเอียดเป็นประวัติการณก็เพราะว่า หมายรับสั่งให้เรียกทัพกลับกรุงอังวะ ไม่ควรจะมี

¹ เล่มเดียวกัน หน้า 104

เรื่องอันกำกับมาด้วยการแจ้งเรื่องพระเจ้าอังวะสิ้นพระชนม์แล้วจึงจกจก ราชโอรสได้ราช-
สมบัตินั้นสมควรแล้ว แต่ยังมีเรื่องพระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่คิดขำมังไป ผู้เป็นอ่าวกำกับมา
ด้วย แล้วจึงถือนั่งส้อมมาเรียกทัพกลับยังงั้นหรือ แต่ในละทะเลสนตกคือ เมื่อจกจกได้ราชา
ภิเชกเป็นพระเจ้าแผ่นดินแล้ว “ในศักราช 1143 ปี จึงเสด็จไปนมัสการพระมฤเตา ณ กรุง
หงสาวดีฝ่ายมองหมอง ซึ่งเป็นโอรสมังลอกนั้นเป็นกบฏ ขนฆ่าจกจกเสีย จึงเอาเศวตฉัตร
ได้เป็นใหญ่ในกรุงอังวะ และจกจกได้สมบัติอยู่ 7 ปี อะแซหวนกรเหตุหนึ่งจึงให้ล่อยทัพไป”

ถ้าจะถามว่า อะแซหวนกรให้ล่อยทัพไปเมื่อเหตุหนึ่ง เหตุนี้คือเหตุอะไร คง
ไม่ใช่เหตุจกจกได้ราชสมบัติ 7 ปี แล้วถูกมังหมองเป็นกบฏแย่งราชสมบัติเป็นแน่ เพราะ
ถ้าเป็นเช่นนั้นอะแซหวนกรมิต้องรออยู่ 7 ปี จึงจะล่อยทัพหรือคนแต่ก่อนของเราเขียนเรื่อง
ราวละทะเลเช่นนี้ ข้าพเจ้าจึงสมควรฟังพงศาวดารของพม่า เพราะเรื่องราวที่เขาเขียนสมเหตุ
สมผลกว่า

ข้อความในพระราชหัตถเลขาในเรื่องเรียกทัพอะแซหวนกรกลับอังวะ ได้ตัดข้อความ
ละทะเลเหล่านั้นออก คือ “ในศักราช 1143 ปี จึงเสด็จลงไปนมัสการพระมฤเตา (จนถึง) แล้ว
จกจกได้ราชสมบัติอยู่ 7 ปี” แต่ข้อความ “แล้วขำมังไปอนาวิงต่อ ซึ่งเป็นอ่าวนั้นเสีย” ยัง
คงให้ปรากฏในหมายรับสั่งพระเจ้าจกจก (เป็นอันว่า มาใช้ต้องขอให้จกจกประหารพระ-
เจ้าอ่าวเสียก่อน คือรออีก 15 เดือน จึงจะเดินทางมาส่งสารตราเรียกทัพกลับ)

พงศาวดารพม่าตอนนั้น เขียนเรื่องให้สับสนชอบกลเหมือนกัน เพราะเมื่ออะแซ
หวนกรส่งคนไปบอกนายกอง 3 กองที่กรุงรัตนกิตตามทัพพระเจ้ากรุงธนฯ ว่า มีหมายรับสั่ง
ให้กลับอังวะ มาใช้ตามพบทหารพม่ากองหนึ่งที่เมืองอ่างทอง ตามพบอีกกองหนึ่ง ณ ที่
“แม่น้ำสองสายมาบรรจบกัน” ส่วนกองที่ 3 มาใช้ติดตามไม่พบ ไม่ทราบว่าจะไปอยู่ ณ ที่ใด
ได้ความภายหลังว่า นายกองที่ 3 ถูกล้อมรบหลายแห่ง แต่ก็แหวกวงล้อมออกไปได้ทุกที่
และหนีรอดออกทางลานช้าง เชียงใหม่ และกลับกรุงอังวะได้ โดยสวัสดิภาพในที่สด

ถึงตรงนั้นเราควรจะหยุดเรื่อง และวางภาพว่าอะไรเกิดขึ้นให้ชัดเจนเสียสักครั้ง
เพราะเป็นตอนสำคัญของเรื่อง คือเรื่องทัพอะแซหวนกรปะทะกับทัพพระเจ้าตากสินตามที่
พงศาวดารพม่าว่าไว้

¹ พ.ศ. 2325 พงศาวดารพม่าระบการประหาร มังไปพระเจ้าอ่าวในเดือนกันยายน พ.ศ. 2320 คือ หลัง
พระเจ้ามังระสิ้นพระชนม์ ถึง 15 เดือน (เล่มเดียวกัน หน้า 105)

เมื่ออะแซหฺวุ่นกัได้เมืองพิษณุโลกแล้ว ได้ปะทะกับทัพพระเจ้ากรุงโยธยา “ณ
ที่แม่น้ำทั้งสองประสมกัน (at the junction of two rivers)” แม่น้ำพิษณุโลกหรือแม่น้ำน่าน
จะประสมกับแม่น้ำยมที่อำเภอบางมูลนาก จังหวัดพิจิตร เป็นเมืองโบราณเรียกว่าเมืองปากยม
กองทัพทั้งสองปะทะกันที่เมืองปากยมหรือ? เพราะเป็นที่ใกล้พิษณุโลกกว่าที่อื่น เช่นที่แม่บึง
และแม่วังประสมกันที่เหนือเมืองตากกัยังไกลหรือที่แม่น้ำ 2 สาย ประสมกันอีกแห่งหนึ่งก็คือ
ที่ปากน้ำโพ แต่ที่ยังไกลออกไปอีก เราลองเลือกที่เมืองปากยมว่าเป็นที่ ๆ ทัพทั้งสองปะทะกัน
และทัพพระเจ้าโยธยาต้องถอยร่นไป อะแซหฺวุ่นกัจึงส่งทหาร 3 กองออกติดตาม แล้วท่าน
เองรีบกลับกรุงอังวะตามหมายรับสั่ง (ฟังคล้ายอะแซหฺวุ่นกัหนีเอาตัวรอด ปล่อยให้คนของตน
อยู่เบื้องหลังโดยลำพัง ถึงแม้จะอ้างหมายรับสั่งก็ตาม) การที่พงศาวดารพม่าว่า อะแซหฺวุ่นกั
จัดทหาร 3 กอง ออกติดตามทัพพระเจ้ากรุงธนฟังดูก็ชอบกล เพราะทหาร 3 กองเป็นทหาร
กองย่อยๆ มีกำลังกองละไม่เท่าใด จะราวกองละ 2-3 พัน ส่วนทัพพระเจ้ากรุงธนเป็น
กองทัพใหญ่ มีกำลังรพลเป็นหมื่น กองทหารจำนวนพันจะรุกรบติดตามกองทัพมหาเป็น
หมื่น ๆ ข้าพเจ้าจึงว่าฟังดูชอบกล และก็เป็นนิสัยของพม่าเขา ตอนรบแพ้จะต้องมีเรื่องลับสน
มาแทรกทุกที คล้ายๆ ที่เราเรียกกันว่า โม่เมชั่น

แต่เมื่ออะแซหฺวุ่นกักลับไปถึงกรุงอังวะเข้าเฝ้าพระเจ้าจึงกจาแล้ว พงศาวดารพม่า
กล่าวไว้ชัดเจนว่า he showed himself to be a poor disciplinarian and a bad strategist
in the invasion of Yodaya จึงถูกถอดจากตำแหน่ง “หฺวุ่นกั” โคนเนรเทศให้ไปอยู่ที่เมือง
จักกาย (ตรงข้ามกรุงอังวะ) ไม่ได้ยุ่งเกี่ยวกับราชการงานเมืองอีกตลอดรัชกาล

การที่แม่ทัพผู้ยิ่งใหญ่เช่นอะแซหฺวุ่นกั เมื่อกลับจากการรบพุ่งที่เมืองพิษณุโลก
ต้องถูกลด ถูกเนรเทศ ไม่ให้เกี่ยวข้องเกี่ยวกับราชการงานเมืองตลอดรัชกาลพระเจ้าจึงกจา
เช่นนี้เป็นเรื่องแปลกมาก เพราะความผิดของท่าน ถึงพงศาวดารพม่าจะระบุไว้ว่า “บังคับ
บัญชาผู้คนไม่เด็ดขาด มียุทธวิธีรบพุ่งที่เหลว” ก็ยังไม่ระบุความผิดถึงขั้นนอกกฎ ซึ่งสมควร
กับการถูกลดถอนออกจากตำแหน่งหน้าที่อื่นยิ่งใหญ ท่านจะต้องทำผิดอย่างใดอย่างหนึ่งให้เห็น
ได้ชัด จึงถูกลงโทษขนาดหนักเช่นนั้น และเมื่อพงศาวดารพม่าบอกความอ้อมอ้อม ไม่กระจ่าง
เราก็ต้องแสวงหาความกระจ่างจาก Surce อื่น (แต่ไม่ใช่จาก Source ไทย) เพราะพระราช-
พงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เขาไว้ตรงข้ามกับข้อเท็จจริง คือเขียนไว้ว่า

1 เล่มเดียวกันหน้า 105

“ครันกองทัพอะแซหวุ่นกยกกลับไปถึง จึงเข้าเฝ้าทูลเกล้าฯ การซึ่งไปตีหัวเมือง-
ไทยฝ่ายเหนือได้ทั้งสิ้น พระเจ้าจึงยกจากพระราชทานบำเหน็จรางวัลแก่อะแซหวุ่นก และนาย
ทัพนายกองทั้งปวงโดยสมควรแก่ความชอบ...”¹

Source ที่จะทำให้ความกระจ่างในเรื่องความคิดของอะแซหวุ่นกคือหนังสือ History
of Burma โดย Sir Arthur Phayre ท่านเป็นข้าหลวงใหญ่ประจำพม่าได้ (British Burma)
อยู่หลายปีท่านรู้ภาษาพม่า ได้ตรวจพิจารณาเรื่องราวที่พม่าเขียนขึ้นและเขียนความเห็นใน
เรื่องนั้นว่า:— “เมื่อสิ้นฝน มหาสีหสฤรณะก็นำทัพเข้าทางด่านระแหง ได้พบการต่อสู้ไม่เข้มแข็ง
เท่าใดนัก แต่เกิดการขัดแย้งกันขึ้นในกองทัพพม่า แม่ทัพรอง Zeya Kyo ไม่เห็นด้วยกับ
แผนการรบ แต่มหาสีหสฤรณะก็ปฏิบัติไปตามแผนของท่าน ท่านก็ได้เมืองพิษณุโลก เมือง
สุโขทัย แล้วก็ประสบความสำเร็จอย่างใหญ่หลวง ต้องถอยทัพกลับสู่พรมแดนอย่างแสน
อภัย” นี่เป็นคำของเซอร์อาร์เธอร์แฟร์ และกล่าวต่อไปว่า “ทัพต่างๆ ของพม่าในเขตแดน
ไทยทางลุ่มน้ำเจ้าพระยาและเชียงใหม่ ต่างอยู่ไม่ได้โดยปลอดภัย ก็โปรดให้เรียกกลับทุกทัพ
นายทหารหลายคนตกลงโทษประหารชีวิต ความมหาสีหสฤรณะเองถูกถอดจากยศตำแหน่ง ได้รับความ
อภัยยิ่งขึ้น”²

เซอร์อาร์เธอร์แฟร์ เขียนไว้อย่างชัดเจน ในเรื่องที่พงศาวดารพม่ากล่าวอ้อมๆ อ้อมๆ
คืออะแซหวุ่นกพ่ายแพ้ ในการรบกับสมเด็จพระเจ้าตากสิน กองทัพถูกตีแตกอย่างควบคุม
กันไม่อยู่เมื่อกลับไปถึงกรุงอังวะ จึงถูกถอดจากตำแหน่ง “หวุ่นก” คือ เสนาบดีผู้ยิ่งใหญ่
และพงศาวดารพม่ายังระบุว่า ถูกเนรเทศให้ไปอยู่เมืองจ๊กกาย ตลอดรัชกาลพระเจ้าจิงกุกา

ถ้าความจริงเป็นเช่นนั้น เราก็น่าจะพินหลักฐานภาษาไทยฉบับหนึ่งใหม่ชีวิตชีว
ชนใหม่ เพราะเป็นหลักฐานที่เกี่ยวกับการรบพม่าที่เมืองพิษณุโลก หลักฐานนั้นมีว่า

“บมะโรง เมืองมัตมะแตก พระยาเจงพากรวหนัมาพึ่งพระบารมี พระยา
อำบ้านแข็งเมืองอยู่ไม่ลงมา เสียดขึ้นไปตีไม่ได้ ถอยล่าทัพยังอยู่นั้น รอกลับขึ้นไปตี
เชียงใหม่ กลับลงมา ณ ปลายทัพมายกไล่หลังมา 5 ทาง ล้วนทัพหมันแต่สู้รบ
กันอยู่เป็น 3 ปี เสียพิษณุโลก กลับขุดคูเมืองเข้าปัดค่ายพม่าแตกออกจากค่าย
รอดล้อมกลางแปลง จับได้พม่าแม่ทัพใหญ่ ได้พม่าหลายหมื่น พม่าแตกเลิกทัพไป”

[จดหมายเหตุความทรงจำ หน้า 3 ฉบับนายขจร สุขพานิช พิมพ์แจก 2516]

1 พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา ฉบับไฉ่เตียนสวเตรี เล่ม 2 ตอน 2 หน้า 145

2 พงศาวดารฉบับหอแก้ว (เล่มเดียวกัน หน้า 102)

เซอร์อาเธอร์แฟร์ เขียนเล่าเรื่องอะแซหฺนุกมาประสบความสำเร็จความพ่ายแพ้ ความสำเร็จ
เมืองพิษณุโลก แต่ท่านเขียนขึ้นจากการตรวจพิจารณาจากเอกสารพม่า แต่จดหมายเหตุ
ความทรงจำนั้น ถึงแม้ท่านผู้แต่งจะอยู่ในรั้วในวัง ไม่ได้ออกไปทำศึกสงครามกับเขา ก็ยังจด
จากปากคำผู้เข้าสู่รับรูเห็นในครั้งนั้นเล่าให้ฟัง การเสียเมืองพิษณุโลก ทุกเสียงรับตรงกันว่า
จริง แต่การ “กลับขุดคูเมืองเก่าเข้าไปตีค่าย พม่าแตกออกจากค่าย รอดตลอมกลางแปลง
ซึ่งจะหาอ่านจากที่อื่นได้ไม่ได้ และการที่เจ้าพระยาจักรีตีฝ่าวออกจากพิษณุโลก เพราะขาด
อาหารก็เป็นสิ่งที่พอมองเห็นความจำเป็นที่ท่านทั้งสองต้องทำเช่นนั้น แต่เมื่ออะแซหฺนุกได้
เมืองแล้ว ก็ได้แต่เมืองเปล่า ไม่มีเสบียงอาหารหลงเหลืออยู่เลย การที่พระราชพงศาวดาร
กรุงธนบุรีกลับเขียนว่า “ทรงพระโสมนัสน้อยพระทัยแก่ข้าศึกยิ่งนัก” แลวกุศโลบาย “พุทธ-
ทำนายมหาโศกิต” ดังกับพระองค์ทรง “งอมืองอเท้า” ไม่จัดการสิ่งใดกับอะแซหฺนุกดูไม่
สมพระลักษณะของสมเด็จพระเจ้าตากสินเลย เมื่อศัตรูโถมเข้ามาเต็มตัวเข้าไปอยู่ในเมือง
พิษณุโลก การที่พระองค์ “กลับขุดคูเมืองเก่าเข้าไปตีค่าย” แทนที่จะทรงงอมืองอเท้า “เสีย
พระทัย” นี้คือสมพระลักษณะของพระองค์ และในการสู้รบโจมตีพม่าในเมืองพิษณุโลกครั้งนั้น
พระองค์คงต้องเกณฑ์ เจ้าพระยาทั้งสองและแม่ทัพนายกองอื่น ๆ ระดมเข้าสู้รบอย่างสุดกำลัง
“พม่าแตกออกจากค่าย รอดตลอมกลางแปลง” นี้คงรบกันนอกเมืองพิษณุโลกแล้ว “จับ
ได้พม่าแม่ทัพใหญ่ ได้พม่าหลายหมื่น”

ข้าพเจ้าเขียนมาถึงตอนนั้น จำต้องขอกล่าวถึงพระราชวิจารณ์ของในหลวง ร. 5
เกี่ยวกับจดหมายเหตุความทรงจำตอนนั้นด้วย เพราะพระองค์ทรงวิจารณ์ไว้เป็นข้อ ๆ

เกี่ยวกับข้อความที่อัญเชิญมาลงไว้ จากจดหมายเหตุความทรงจำ และเรื่องจับ
แม่ทัพพม่าและเชลยได้หลายหมื่น พระองค์ทรงพระราชวิจารณ์ เป็นการรบพุ่งที่เขาซึ่งมี
กาญจนบุรีไปเสียไม่ใช่การรบพุ่งที่พิษณุโลก และเชลยที่ได้จากเขาซึ่งมี เราก็มีตัวเลขแน่นอน
แล้ว คือ 1,328 คน แต่ที่เมืองพิษณุโลก เป็นการรบพุ่งต่าง พ.ศ. ต่างเวที และเสริมสร้าง
สอดคล้องกับที่เซอร์อาเธอร์แฟร์เขียนไว้ ข้อความในจดหมายเหตุความทรงจำจึงเป็นแห่ง
ส่งเสริมสนับสนุน ข้อความของเซอร์อาเธอร์แฟร์ ด้วยเหตุนี้ การที่พงศาวดารพม่าลงไว้ว่า
อะแซหฺนุกถูกตลอกจากเสนาบดี ถูกเนรเทศไปอยู่เสียที่เมืองน้อย ตลอศรีกาลพระเจ้าจึงถูก
จึงรับกันเป็นเหตุเป็นผลน่าฟังยิ่งนัก

ข้าพเจ้าขอจบเรื่อง “อัจฉริยะของขุนหลวงตาก” แต่เพียงนี้ ขอเชิญท่านผู้สนใจ
ได้พิจารณาทดสอบได้โดยสะดวกใจ ในเรื่องการสู้รบระหว่างอะแซหฺวุ่นกับสมเด็จพระเจ้า-
ตากสิน ซึ่ง “ไทยรบพม่า” ลงความเห็นในที่สุกว่า “เป็นการเสมอกัน” ไม่มีฝ่ายหนึ่ง
ฝ่ายใด ได้เปรียบเสียเปรียบต่อกันนั้น พงศาวดารพม่าฉบับหอแก้ว ยอมรับว่า อะแซหฺวุ่น
ถูกถอดจากตำแหน่งเสนาบดีและถูกเนรเทศเพราะบัญชาการสงครามผิดพลาด เซอร์อาเธอร์
แฟร์ ให้ความเห็นเพิ่มเติมว่า เพราะอะแซหฺวุ่นก็แตกทัพอย่างยับเยิน นายทัพหลายคนถึงกับ
โค่นลงโทษประหาร ตัวอะแซหฺวุ่นก็เพราะเคยมีความชอบมาก่อนจึงเพียงถูกถอด แต่ถูก
เนรเทศไม่ให้เกิดข้อกังขาไป จดหมายเหตุความทรงจำของเราเขียนให้เห็นภาพ
การที่สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงให้ขลุ่ยโหม่งเข้าไปรบกับอะแซหฺวุ่นในเมืองพิษณุโลก พม่า
แตกออกจากเมืองร้อยล้อมทหารพม่ากลางแปลง จับได้นายทัพและเชลยเป็นจำนวนหมื่น
ด้วยหลักฐานเหล่านี้ ข้าพเจ้าจึงมีความเห็นว่า ทัพไทยภายใต้การนำของสมเด็จพระเจ้าตากสิน
สนับสนุนด้วยสองเจ้าพระยาและแม่ทัพนายกอง **รบศึกชนะอะแซหฺวุ่นจนอะแซหฺวุ่นต้อง
ถูกถอด ถูกเนรเทศ และเมื่อเข้ามามีบทบาทใหม่อีกครั้งหนึ่ง** ในตอนพระเจ้าปดุงขึ้นยึด
อำนาจเป็นพระเจ้าแผ่นดิน **พระเจ้าปดุงก็ให้ประหารจิงกูจา มังหม่องรวมทั้งอะแซหฺวุ่น
ด้วยใน พ.ศ. 2325**

อัจฉริยะของขุนหลวงตาก พิจารณาจากผลสงครามเมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2319
ผลสงครามครั้งนั้น อะแซหฺวุ่นถูกถอดจาก “หฺวุ่น” ถูกเนรเทศไปอยู่เมืองจักกาย (Sa-
gaining) นี่เป็นหลักฐานที่พงศาวดารพม่าฉบับหอแก้วให้ไว้เอง พระราชพงศาวดาร (ฉบับ
พระราชหัตถเลขา) ของเรา กลับไปเขียนว่า พระเจ้าจิงกูจาพระราชทานรางวัลแก่อะแซ-
หฺวุ่น และแม่ทัพนายกองเป็นการตอบแทนความดีความชอบ ทำไมจึงเขียนข้อเท็จจริงตรง
กันข้ามกันเสียเช่นนี้ และผู้ชนะศึก “ปราบผู้ปราบทัพจีน” คือสมเด็จพระเจ้าตากสิน พระ-
ราชพงศาวดารของเรากลับเขียนไปให้ผู้อ่านเข้าใจเอาว่า พระองค์เริ่มจะเสียพระสติแต่ พ.ศ.
2319 ปีเสียเมืองพิษณุโลกนั้นแล้ว

สิ่งที่มีคุณมีประโยชน์ ที่บรรพบุรุษของชาติได้สร้างไว้ เราจำเป็นต้องยกย่องสดุดี
ให้ความเป็นธรรมแก่ท่าน สมเด็จพระเจ้ากรุงธน ทรงเป็นอัจฉริยะในการรบพุ่ง ในส่วนอื่น
ท่านก็มีส่วนเสีย จนในที่สุดว่าราชการไม่ได้ และคนอาศัยสับสนพลอ ทำให้การแผ่นดินของ

พระองค์เสียไป กลับมาเป็นผู้เขียนพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรีเช่นนี้ เราจะหาความเป็น
ธรรมได้จากไหน?

ข้าพเจ้าเสนอเรื่องนั้นมาให้ให้นักศึกษาทั้งหลาย ได้พิจารณาเพราะเราจะฟังพระราช
พงศาวดารกรุงธนบุรีไม่ได้ แม้แต่พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา ก็มีข้อความ
บางตอนตรงกันข้ามกับข้อเท็จจริง เช่นอะแซหุ่นกั โคนถอด กลับเขียนว่าอะแซหุ่นกัได้รับ
พระราชทานรางวัลเป็นต้น แต่เราไม่โทษท่าน แต่ก่อนที่พยายามแก้ไขสิ่งบกพร่องใน พระ
ราชพงศาวดารกรุงธนบุรีให้ดีขึ้น เพราะในเวลานั้น (คือใน ร.4) เครื่องมือทดสอบยังมีไม่
พอ พงศาวดารพม่าฉบับหลวงหรือฉบับหอแก้ว คนพม่าแต่มารับราชการอยู่ในรัฐบาลสยาม
คือ อองเทียนและมองต่อแปลเป็นภาษาอังกฤษ ตามพระประสงค์ของสมเด็จพระยาตาก
ราชานุกาพ เมื่อก่อน พ.ศ. 2460 คำแปลภาษาอังกฤษได้นำลงทอยยตีพิมพ์ ในวารสารสยาม
สมาคม และใน ค.ศ. 1959 สยามสมาคมได้นำมารวมเป็นเล่ม ตีพิมพ์ใหม่เป็น 2 ภาค ยังมี
จำหน่ายที่สยามสมาคมในขณะนี้ (แต่ก็มีเหลือไม่มากแล้ว)

คำแปลพงศาวดารพม่าฉบับหอแก้วนี้ ใช้ทดสอบเรื่องราวที่ปรากฏในพระราช
พงศาวดารกรุงธนบุรี และฉบับพระราชหัตถเลขาได้ดีทีเดียว

เรื่องของขุนหลวงตาก นักศึกษาหลายคนยังคลางแคลงสงสัยในบางเรื่องจนถึงปัจจุบัน
การที่พระองค์ลี้ภัยไปเกือบ 200 ปี ไม่ทำให้ความสนใจของคนรุ่นหลังคลายลง เป็นนิมิต
ว่าพระองค์ยังทรงเป็น hero ของคนอื่นอีกเป็นอันมาก แท้จริงการที่พระองค์เกิดเป็นคนธรรมดา
ไม่มีพวกพ้อง สร้างตัวขึ้นจากลำแข้งและยังช่วยกู้บ้านกู้เมืองเช่นนั้น ใคร ๆ อ่านแล้วก็ยอม
ยอมรับพระองค์เป็น hero ของเขาอย่างสุดหัวใจ เพราะฉะนั้น คำถามคำแรกที่คนปัจจุบัน
ยังสงสัยกันอยู่คือ พระองค์เป็นบ้ำจริงหรือไม่ และถ้าพระองค์เป็นบ้ำจริง ทำไมจึงไม่อภัย
ให้ท่าน กลับนำท่านไปประหาร ผู้ถามถามออกมาจากจิตใจความนิยมพระองค์ท่านว่า ถ้า
ท่านเป็นบ้ำจริงแล้วก็ไม่ควรถือโทษท่าน เราไม่มีภาษีอยู่หรือว่า “อย่าถือคนบ้ำ อย่าว่า
คนเมา”

การจะเอาปัญหาเกือบ 200 ปีมาถาม คนรุ่นหลังเช่นนี้ ข้าพเจ้าเห็นว่าไม่มีใคร
ตอบได้คอก แต่ก็มีความหวังให้พิจารณาว่าในแผ่นดินของขุนหลวงตาก พระองค์เองก็ให้ประหาร
ชีวิตผู้คนมานักต่อนัก ส่วนมากก็เป็นผู้เหาะเหยในการสงคราม มีเรื่องประหารด้วยเหตุผล

ทางการเมือง คือ กรมหมื่นเทพพิพิธ เจ้านายองค์สุดท้ายของกรุงศรีอยุธยา ในพระราชพงศาวดาร ก่อนจะมีการชำระ ก็ไม่ได้ให้เหตุผลอะไรเลย บอกแต่ว่า “ให้สำเร็จโทษด้วยท่อนจันทร์ตามประเพณี” แต่ก็มีเรื่องส่วนพระองค์กับเจ้าพระยาจักรี ซึ่งยังไม่ได้รับการพิจารณาคือเรื่อง “นางห้าม ประสูติเจ้า” พระองค์ให้ประหารทั้งแม่ทั้งลูก และเจ้าพระยาจักรี ซึ่งเป็นบิดาของนางห้าม และเป็นตาของเจ้าองค์เล็ก ตามที่ปรากฏในจดหมายเหตุความทรงจำ ก็ยังถวายธิดาองค์ที่สอง ดังปรากฏในหนังสือ “ราชสกุลวงศ์” ว่าทรงพระนาม ฉิมใหญ่ พระมารดาของ เจ้าฟ้าสุพันธุ์นุช การที่ขุนหลวงตากทรงให้ประหาร “นางห้าม ประสูติเจ้า” นั้นจะเป็นเรื่องลึกลับซับซ้อนลึกลับ ดูประหนึ่งผู้ร่วมราชสกุลวงศ์ ในชั้นหลังคงอยากลืม หรืออยากปล่อยให้เรื่องเลือนลางหายไปเอง

หนังสือ ราชสกุลวงศ์ ยังไม่รับพิจารณาว่า “นางห้าม” คือธิดาองค์โตของเจ้าพระยาจักรี เพราะเมื่อมีการประมวลมาตีพิมพ์เป็นเล่มให้ปรากฏ เฉพาะราชธิดาองค์ใหญ่ของสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มีข้อความอธิบายว่า “สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิงไม่ปรากฏพระนาม สิ้นพระชนม์แต่ครั้งกรุงเก่ายังไม่เสีย”² คือไม่รับพิจารณาว่า “นางห้าม ประสูติเจ้า” ในจดหมายเหตุความทรงจำ จะใช่เจ้าฟ้าหญิงองค์ใหญ่หรือไม่? เรื่องส่วนพระองค์ระหว่างขุนหลวงตาก และ ร.1 ยังมีอีกมาก เสียหายที่หอพระสมุดวชิรญาณ ไม่นับญาติให้น่าออกมาตีพิมพ์

เมื่อขุนหลวงตากถูกพิจารณาพิพากษาโทษ ถึงขั้นประหารพระองค์ยังอยู่ในผ้ากาสาหวัด เมื่อปริวรรตออกมาและถูกนำตัวไปสำเร็จโทษ มีพวกถูกประหารด้วยในครั้งนั้นคือพวกโจทก์ระบบไว้ในพระราชพงศาวดาร³ มีจำนวนถึง 333 คน นี่ว่าตามฉบับบริติชมิวเซียมซึ่งยังไม่มีการชำระ

ในการพิจารณาว่า เมื่อขุนหลวงตากมีความผิดจริง ปกครองแผ่นดินให้ร้อนเป็นไฟ การแผ่นดินผันแปรต่างๆ เมื่อเกิดขบถมีผู้ยกกำลังมาล้อมพระราชวัง พระองค์ก็ทรงเวนราชสมบัติให้แก่โดยดี แล้วออกบวชอยู่ที่วัดแจ้ง แต่พระองค์บวชอยู่ได้เพียง 24 วัน ก็เกิดรบพุ่งเป็นศึกกลางเมืองกันเสียแล้ว ไม่รอให้เจ้าพระยาจักรียกทัพกลับมาถึงกรุงเสียก่อน ก็เมื่อ

1 ฉบับบริติชมิวเซียม สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, พ.ศ. 2507 หน้า 670
2 ราชสกุลวงศ์ ฉบับตีพิมพ์ พ.ศ. 2507 หน้า, 6
3 ฉบับบริติชมิวเซียม เล่มเดียวกัน หน้า, 737

ชตาชีวิตของพระองค์จะคล้ายกรรมหมื่นเทพพิพิธ ก็จะอยู่ต่อไป ก็รังแต่จะก่อความเดือดร้อนรบกวนกันไม่มีที่สิ้นสุด การที่รัฐบาลใหม่จะพิจารณาส่งพระองค์ให้ไปอยู่ห่างไกลพระนคร (ดังเช่นที่พวกฝรั่งเศสส่งนโปเลียน ไปนาปอร์ตไปอยู่เกาะเซเลนา ช้างฝั่งแอฟริกาตะวันตกอีก 33 ปีต่อมา โดยปล่อยให้พระองค์กำหนดชีวิตห่างไกลความจอแจ และสิ้นพระชนม์ไปเองตามปกติวิสัย) จึงไม่มีโอกาสให้พิจารณาได้ ดังนั้น เพื่อขจัดปัญหาความยุ่งยากซึ่งอาจมีต่อไป และปัญหาหลายทางบ้านพม่าซึ่งจะมีมาก รัฐบาลใหม่จึงต้องจัดการอย่างเด็ดขาดต่อพระองค์

และไหน ๆ พระองค์เองก็ทรงรับสั่งว่า “สิ้นบุญเราแล้ว” โดยไม่พึงประสงค์จะลาบวช ออกมารบพุ่งในศึกกลางเมืองนั้น เราก็ควรยุติเรื่องราวของพระองค์ได้แล้วว่า พระองค์ทรงยอม “สิ้นบุญ” โดยคุณธิยาภาพ ไม่พึงประสงค์จะก่อกรรมทำเข็ญอีกต่อไป

สิ่งใดที่มนุษย์ทำ ถ้าสิ่งนั้นดีมีคุณ เชื่อได้ว่าคนรุ่นหลังจะไม่ลืมพระองค์ท่าน ถ้าสิ่งนั้นผิดมีโทษ ท่านก็ได้รับผลกระทบทันตาเห็นอยู่แล้ว เพราะฉะนั้น ปล่อยให้พระองค์สถิตย์อยู่ในสุขคติภพเถิด

สัพเพ สัตตา อเวรา โหนตุ

หมายเหตุท้ายเรื่อง

ใครคือผู้แต่งพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี?

ปัญหา Historiography

พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี คือฉบับพันจันทนุมาศ ที่พิมพ์ไว้ในประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 65 การตีพิมพ์ไม่สมบูรณ์ เพราะมีข้อความขาดตอนไปบ้าง แต่ในฉบับบริติชมิวเซียม มีครบบริบูรณ์ เป็นงานที่เขียนขึ้นในรัชกาลที่ 1 สมัยรัตนโกสินทร์ แต่เพราะผู้แต่งมิได้ลงชื่อกำกับไว้จึงยังเป็นปัญหาจนปัจจุบันว่าใครคือผู้แต่งแน่

เมื่อเทียบข้อความฉบับบริติชมิวเซียมกับฉบับพระราชหัตถเลขา จะเห็นข้อความตามฉบับหลังแตกต่างกันออกไปมากมาย ความใดไม่ชัดเจนก็ชัดเจนขึ้น ความใดขาดความสมบูรณ์ก็สมบูรณ์ขึ้น และความใดไม่ปรากฏในฉบับประชุมพงศาวดารภาคที่ 65 และฉบับบริติชมิวเซียม ก็มีเพิ่มพูนขึ้นอีกหลายเรื่อง เช่นเรื่องนายขนมต้ม และเรื่องอะแซหวุ่นกี้ขอกูตัวเจ้าพระยาจักรี เป็นต้น

ปัญหาในที่นี้ ก็คือ ใครคือผู้แต่งพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี

ข้าพเจ้าขอเสนอเพื่อเป็น Working hypothesis ของนักศึกษาค้นคว้าในวิชา Historiography ว่า ผู้แต่งชื่อแก้วเป็นอาลักษณ์ในสมัยกรุงธนบุรี ออกบวชในรัชกาลนั้น จนได้สมณศักดิ์เป็น พระรัตนกวี ได้ถวายพระพรในปัญหาคฤหัสถ์ที่ลุโสสถาบัน เป็นที่ทราบให้หัวข้อภิกษุสงฆ์จะได้หรือไม่? เมื่อขุนหลวงตากปฏิบัติความตามคำถวายพระพรนั้น ท่านถึงกับเสียผู้เสียคนจนเสียแผ่นดินในที่สุด

เมื่อผลัดเปลี่ยนรัชกาล พระรัตนกวีถูกสึก ร.1 ทรงเสียดายความรู้จึงทรงแต่งตั้งให้เป็นอาลักษณ์ตามเดิม ทั้งที่วังหน้าทรงทักท้วง ตรัสว่า เป็นคนอาสัจย์ สอพลอ และได้เป็นจางวางกรมราชบัณฑิตใน พ.ศ. 2327 ได้บรรดาศักดิ์เป็นพระยาธรรมปโรหิต ท่านผู้นี้จะถึงอนิจกรรมในปีใดไม่ปรากฏ